

Perusopetuksen yleisten tavoitteiden ja tuntijaon uudistustyöryhmälle

VASTUU YMPÄRISTÖSTÄ, HYVINVOINNISTA JA KESTÄVÄSTÄ TULEVAISUUDESTA

Opetusneuvos Marja-Leena Loukola ja opetusneuvos Lea Houtsonen

Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta - aihekokonaisuuden tehtävä yleissivistyksen kokonaisuudessa

Perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta annetun asetuksen (2001) mukaan opetuksen ja kasvatuksen lähtökohtana ovat elämän, luonnon ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen sekä oman ja toisten työn arvostaminen. Tavoitteena on fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen terveyden ja hyvinvoinnin vaaliminen. Opetuksella tuetaan aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi kasvamista ja annetaan valmiuksia toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistää kestävästä kehitystä.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta – aihekokonaisuuden päämääränä on lisätä oppilaan valmiuksia ja motivaatiota toimia ympäristön ja ihmisen hyvinvoinnin puolesta. Tavoitteena on kasvattaa ympäristötietoisia, kestäväan elämäntapaan sitoutuneita kansalaisia, jotka osaavat rakentaa tulevaisuutta ekologisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti kestäville ratkaisuille.

Aihekokonaisuuden keskeiseksi tavoitteeksi on määritelty ymmärryksen kehittyminen ympäristönsuojelun välttämättömyydestä ja ihmisen hyvinvoinnin edellytyksistä ja niiden välisestä yhteydestä. Oppilasta tulee ohjata havaitsemaan ympäristössä ja ihmisen hyvinvoinnissa tapahtuvia muutoksia, selvittämään syitä ja seurauksia sekä toimimaan elinympäristön hyväksi ja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Hän oppii arvioimaan oman kulutuksensa ja arkikäytäntöjensä vaikutuksia ja omaksumaan kestävästä kehityksen edellyttämiä toimintatapoja. Hän oppii edistämään hyvinvointia omassa yhteisössä sekä ymmärtämään hyvinvoinnin uhkia ja mahdollisuuksia globaalilla tasolla. Keskeistä on oppia visioimaan toivottava tulevaisuus ja oppia pohtimaan, millaista arvopohjaa ja millaisia valintoja ja toimintaa sen toteutuminen edellyttää. Yksilön vastuun ja muiden toimijoiden vastuiden ymmärtäminen kestävästä tulevaisuuden rakentamisesta on tärkeää.

Edellä kuvatut opetussuunnitelman perusteiden tavoitteet ja keskeiset sisällöt tulee avata paikalliseen opetussuunnitelmaan oppiaineisiin sisällöiksi ja oppiaineiden välisiksi teemoiksi niin, että opetettavasta aineksesta muodostuu oppimispolku, jonka loppupäässä yllä kuvattujen tavoitteiden mukainen opetus on toteutunut. Arkikäytäntöjen muuttaminen opitun mukaisesti kuuluu aihekokonaisuuden toteutukseen.

Suomi on sitoutunut moniin kansainvälisiin kestävästä kehitystä koskeviin sopimuksiin ja prosesseihin, jotka linjaavat kestävästä kehityksen edistämistä kouluissa. YK:n, OECD:n, EU:n, Itämeren maiden ja Pohjoismaiden kestävästä kehityksen strategioissa ja ohjelmissa kiinnitetään huomiota kasvatukseen ja koulutuksen keskeiseen asemaan kestävästä

kehityksen edistämisessä. YK julisti vuodet 2005 - 2014 kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmeneksi tavoitteena saada kestävä kehitys kaikkien valtioiden opetusjärjestelmiin vuosikymmenen kuluessa. Tästä ohjelmasta on tehty Euroopan alueelle oma strategia (UNECE Strategy for Education for Sustainable Development). Siinä asetetaan tavoitteeksi kestävä kehitys aseman vahvistamisen koulutusta koskevissa säädöksissä, kestävä kehitys integroimisen kaikkeen opetukseen ja koulujen toimintakulttuuriin, osaamisen lisäämisen, opetusmenetelmien ja materiaalien kehittämisen ja yhteistyön lisäämisen. Itämeren maiden opetusministerit hyväksyivät ohjelman ”An Agenda 21 for Education in Baltic Sea Region – Baltic 21 E” vuonna 2002. Ohjelmalla pyrittiin siihen, että kestävä kehitys näkökohdista muodostuu Itämeren maiden koulutusjärjestelmiin luonteva ja pysyvä osa.

Sekä **kansallisessa kestävä kehityksen strategiassa** että monissa **sektorikohtaisissa strategioissa** korostetaan koulutuksen merkitystä kestävä tulevaisuuden rakentamisen onnistumisessa ja kouluille on osoitettu keskeisiä kehittämiskohteita. Suomessa opetusministeriö on julkaissut 2006 kansallisen strategian YK:n kestävä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmentä varten. Suomen kestävä kehityksen toimikunnan koulutusjaosto laati ”Kestävä kehityksestä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategian ja sen toimeenpanosuunnitelman vuosille 2006 – 2014”. Tämä strategia on osa Kansallista kestävä kehityksen strategiaa. Näissä kansallisissa strategioissa esitetään muun muassa, että kaikkiin koulutusorganisaatioihin laaditaan oma kestävä kehityksen ohjelma vuoteen 2010 (OPM:n strategiassa 2014) mennessä. Lisäksi tavoitteeksi on asetettu, että 15 % kouluista etenee työssään ulkoisen tunnuksen tai sertifikaatin tasolle vuoteen 2014 mennessä.

Opetushallitus on ollut mukana kehittämässä **kouluihin soveltuva kestävä kehityksen ohjema**, joka koskee työn organisoimista, opetusta ja arjen käytäntöjä. Opetushallitus on ollut myös suunnittelemassa kouluille soveltuvia kestävä kehityksen kriteereitä ja sertifiointijärjestelmää. Erityisesti kouluja varten on kehitetty kaksi ulkoiseen tunnuksen tähtävää ympäristö/kestävä kehityksen järjestelmää, oppilaitosten kestävä kehityksen sertifikaatti (www.koulujaymparisto.fi) ja Vihreä lippu (www.vihrealippu.fi). Oppilaitosten kestävä kehityksen sertifiointista vastaa OKKA-säätiö ja kansainvälistä Vihreä lippu toiminnasta Suomessa vastaa Suomen Ympäristökasvatuksen Seura. Myös kansainvälinen kestävä kehityksen ja ympäristökasvatuksen verkosto ENSI (Environment and School Initiatives) on laatinut laatuksiteerit kestävä kehityksen kouluille (<http://www.ensi.org/Publications/media/downloads/212/QC-FIN.pdf>).

Aihekokonaisuus edellisissä opetussuunnitelmien perusteissa ja sen aseman kehittyminen

Ympäristöön ja hyvinvointiin liittyvät kysymykset ovat sisältyneet koko peruskoulun ajan joko aihekokonaisuuksiin tai läpäisyperiaatteella opetettaviin teemoihin. Tulevaisuusajattelun korostaminen on uusi painotus vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa.

Vuoden 1970 opetussuunnitelman perusteissa peruskoulun kokonaistavoitteissa kuvataan yhteiskunnallista muutosta ja vastuuta perheestä, lähimmäisistä ja koko maailmasta. Oppiaineiden integrointia opastetaan toteutettavaksi mm. aihekokonaisuuksilla ja läpäisyperiaatteella. Esimerkkinä aihekokonaisuuksista mainitaan suomalaisen puun tie metsästä ulkomaankauppaan tai jonkin kehitykseen ongelman käsittely. Läpäisyperiaatteella on tarkoitus opettaa muun muassa terveydestä huolehtimista, ympäristön biologisten elämänehtojen vaalimista ja pyrkimystä ajatella ihmisten ongelmia maapallonlaajuisesti. Kansalaistaito oppiaineena sisältää monia hyvinvointiin liittyviä teemoja.

Vuoden 1985 peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa oppiaineiden välistä opetusta kuvataan sekä opetusta ja koulun toimintaa ohjaavissa periaatteissa että aihekokonaisuuksissa. Yhdeksi opetusta ja koulun toimintaa ohjaavaksi periaatteeksi on nimetty elinympäristö ja luonnonsuojelu. Siinä määritellään ympäristökasvatuksen keskeiseksi tavoitteeksi saada oppilas ymmärtämään ympäristöä, joka koostuu luonnontieteellisistä, sosiaalisista ja kulttuurisista piirteistä. Sen tulee syventää ja täydentää opiskelun yhteydessä hankittua tietoa ihmisen riippuvuudesta ympäröivästä luonnosta ja luonnonvarojen rajallisuudesta. Sen täytyy antaa kokonaiskuva ihmisen, yhteiskunnan ja ympäristön vuorovaikutuksesta. Sen tehtävä on auttaa ennakoimaan ja havainnoimaan ihmisen toiminnasta aiheutuvia ympäristömuutoksia. Oppilaita aktivoidaan aloitteelliseen yhteistoimintaan estämään ja korjaamaan haittoja sekä elinympäristössä ilmeneviä elämäntapoja, jotka perustuvat luonnonvarojen jatkuvaan käyttöön. Aihekokonaisuudet kuvataan joidenkin oppiaineiden yhteydessä, mutta niiden suunnittelu kehoitetaan tekemään opettajien yhteistyönä. Aihekokonaisuuksiksi on nimetty muun muassa kuluttajakasvatus, terveyskasvatus ja ympäristökasvatus. Näkökulmana ovat oppiaineen aihepiirit ja niiden yhteys yhteiskuntaan ja muihin oppiaineisiin.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuonna 1994 keskeisiksi aihekokonaisuuksiksi nimettiin esimerkiksi ympäristökasvatus, terveyskasvatus ja kuluttajakasvatus. Ympäristökasvatuksen tavoitteena on luonnon monimuotoisuuden vaaliminen ja kestävän kehityksen edistäminen. Lähtökohtana on luonnon ja kulttuuriympäristön herkkä ja elämyksellinen kokeminen. Opiskelu auttaa oppilasta ymmärtämään ihmisen riippuvuuden luonnonvaroista ja luonnon uusiutumiskyvystä sekä ympäristön tilasta. Opiskelu herättää tahtoa toimia vastuullisesti ja oikeudenmukaisesti. Koulun omat käytännöt ja opiskelu harjaannuttavat oppilaita ekologiseen elämäntapaan. Ympäristökasvatus luo edellytyksiä ja antaa aineksia myönteisten tulevaisuuskuvien hahmottumiselle sekä niiden toteuttamiseen tarvittavien toimintavalmiuksien oppimiselle. Terveyskasvatuksen yleistavoitteena on, että nuori oppii sekä oman että ympäristönsä terveyden ylläpitämiseen ja edistämiseen liittyvät perustiedot, -taidot ja toimintavalmiudet, pitää niitä oman ja ympäristönsä hyvinvoinnin näkökulmista merkityksellisinä ja kykenee käyttämään niitä valmiuksia voimavarana elämänkulun eri vaiheissa. Kuluttajakasvatuksessa pyritään parantamaan oppilaan edellytyksiä toimia osaavana ja harkitsevana kuluttajana. Tavoitteena on, että oppilas oppii kriittisesti arvioimaan sekä kulutusvalintojensa ohjaavia tekijöitä että valintojensa vaikutuksia omaan elämäänsä ja ympäristöön.

Opetussuunnitelmaseurannan tuottama tieto aihekokonaisuuden toteutumisesta

Opetushallituksen tekemässä **kokeilijoiden opetussuunnitelmien analyysissä vuonna 2005** ilmeni, että aihekokonaisuuksien paikallinen työstäminen oli vasta aluillaan. Oli nimetty oppiaineita, missä Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta - aihekokonaisuutta käsitellään. Vain Vihreä lippu – ohjelmassa mukana ollut koulu oli pohtinut opetusta ja arkikäytäntöjä aihekokonaisuuden näkökulmasta tarkemmin.

Vuoden 2008 opetussuunnitelma-analyysin mukaan Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta – aihekokonaisuutta oli käsitelty lähes kaikissa paikallisissa opetussuunnitelmissa, mutta käsittelyn tasossa oli eroja. Koulut, joilla oli oma ympäristöohjelma tai kestävä kehityksen ohjelma, liittivät sen osaksi opetussuunnitelmaa. Niissä opetussuunnitelmissa, joissa joitakin aihekokonaisuuksia oli nostettu muita tärkeämpään asemaan, kestävä kehitys oli usein tärkeäksi koettujen joukossa. Aihekokonaisuuden oppiaineeksi siirto oppiaineisiin oli tapahtunut, mutta oppiaineiden

välistä yhteistyötä tai aihekokonaisuuden näkymistä yhteisissä tapahtumissa ja toimintakulttuurissa oli vaikea löytää kirjoitetuista opetussuunnitelmista.

Muiden selvitysten tuottamaa tietoa

Opetushallitus toteutti 2006 **ympäristö- ja luonnontiedon oppimistulosten arvioinnin ”Miksi jää sulaa?”** viidennen vuosiluokan alussa. Oppimistulosarviointien keskeisenä tavoitteena oli selvittää, miten hyvin opetussuunnitelmien perusteissa määritellyt tavoitteet on saavutettu. Oppimistuloksia tarkasteltiin oppilaille tehdyn asennekyselyn, yksilötehtävien ja kokeellisten ryhmätehtävien avulla. Oppilaat suhtautuivat myönteisesti ympäristö- ja luonnontietoon sekä pitivät sitä hyödyllisenä oppiaineena. Yksilötehtävissä oli ihmisen ja ympäristön väliseen yhteyteen sekä terveyteen liittyviä kysymyksiä. Niissä oppilaiden ratkaisuprosentti oli kokonaisratkaisuprosenttia korkeampi.

Hanna Lamminen teki opinnäytetyönään vuonna 2007 tutkimuksen siitä, miten kestävän **kehityksen kasvatusta toteutuu Kokkolassa**. Hän sai laajaan kyselynsä vastaukset 104 alakoulun ja 85 yläkoulun opettajalta. Opinnäytetyön mukaan opettajat pitivät Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta – aihekokonaisuutta hyvin tärkeänä suhteessa muihin aihekokonaisuuksiin. Tärkeäksi koettuja teemoja olivat kaikilla luokka-asteilla yksilön vastuu elinympäristön tilasta ja ihmisen hyvinvoinnista, ympäristöarvot ja kestävä elämäntapa. Vähiten oli käsitelty ekotehokkuutta tuotannossa ja yhteiskunnassa. Alaluokkien opettajat kokivat, että aihekokonaisuuden tavoitteista oppilaat ovat parhaiten onnistuneet ymmärtämään ympäristönsuojelun välttämättömyyden ja ihmisen hyvinvoinnin edellytykset sekä niiden välisen yhteyden. Yläluokilla oppilaat ovat opettajien mielestä parhaiten oppineet ymmärtämään sen, että yksilö rakentaa valinnoillaan sekä omaa tulevaisuutta että yhteistä tulevaisuuttamme, ja ovat oppineet toimimaan rakentavasti kestävän tulevaisuuden puolesta. Aihekokonaisuuden toteutukseen oli haettu yhteistyökumppaneita koulun ulkopuolelta. Yhteistyökumppaneihin kuului sekä julkisen sektorin toimijoita että yrityksiä.

Keski-Suomen ympäristökeskuksen koolle kutsuma maakunnallinen ympäristökasvatuksen yhteistyöryhmä teki keväällä 2008 lääninhallitusten kautta **valtakunnallisen ympäristökasvatuskyselyn** kuntiin sekä peruskouluille ja lukioille. Kyselyyn vastasi noin 17 % kunnista ja noin 18 % kouluista. Vastanneiden kuntien koulu- ja sivistystoimen johtajien mukaan asteikolla 1-5 (heikko - erinomainen) ympäristökasvatuksen ja kestävän kehityksen kasvatuksen tila omassa kunnan saa arvon 3.4. Vastausten mukaan vain noin neljänneksellä kouluista on joko ympäristöohjelma tai kestävän kehityksen ohjelma. Ne, joilla ohjelmaa ei ole, nimesivät tärkeimmiksi syiksi vastuuhenkilön ja tiedon puuttumisen.

Mervi Aineslahden (2009) väitöskirjassa **”Matka koulun kestävän kehityksen maisemassa”** tutkittiin koulun kestävän kehityksen hankkeen vaikutuksia koulussa ja lähiyhteisössä. Kehittämistyössä vaikutteet kulkivat koulussa koko kouluyhteisöön ja lähiyhteisöön, koulusta koteihin ja päinvastoin. Koulun kestävän kehityksen hanke muodosti kaikkien yhteisön jäsenten oppimista tukevan oppivan yhteisön.

Vuoden 2009 lopussa 95 peruskoululla on **Vihreän lipun liputusosoikeus** tunnuksena vähintään vuoden jatkuneesta suunnitelmallisesta ympäristökasvatuksesta ja 11 peruskoulua on saanut **OKKA-säätiön myöntämän sertifiikaatin** tunnuksena kriteerien mukaisesta kestävän kehityksen ohjelmasta ja sen toteutuksesta. Lisäksi 47 peruskoulua on mukana Vihreä lippu ohjelmassa tavoitteena lipun saanti.

Kansainvälistä vertailua

Petra Packalenin tekemästä kansainvälisestä vertailusta ilmenee, että kaikissa tarkastelluissa maissa, joissa oppiainerajat ylittäviä teemoja on mainittu, mukana on kestävä kehitys vähän eri painotuksin (ympäristökasvatus, ympäristötietoisuus, kestävä kehitys edistävä kasvatus, ekologinen kasvatus, ympäristö ja terveys, terveystieteet, fyysinen ja psyykinen terveys, terveellinen elämäntapa, kuluttajakasvatus, osallistuminen ja myötävaikuttaminen, globaalikasvatus).

Monissa maissa on ympäristökouluiksi profiloituneita kouluja. Näillä kouluilla on omat kriteerinsä. Vihreä lippu on kansainvälinen kasvatusalan ympäristöohjelma, joka tunnetaan nimellä Eco-Schools. Maailmanlaajuisesti ohjelmaan osallistuu yli kaksikymmentäviisi tuhatta koulua, joissa opiskelee yli kuusi miljoonaa oppilasta.

Norjassa koulujen ympäristökasvatusta ja kestävä kehitystä tuetaan huomattavalla kansallisella määrärahanostuksella. Koulujen käytössä on muun muassa monipuolinen verkkosivusto (<http://www.miljolare.no>).

Yhteiskunnallisen keskustelun keskeiset viestit

Ilmastonmuutos ja ympäristön tilan huononeminen sekä luonnonvarojen riittämättömyys ovat näkyvästi esillä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tietoisuus nykyisen elämäntavan seurauksista ja muutostarpeiden mittavuudesta ovat lisääntyneet. Ympäristökriisien torjunta edellyttää toisaalta kansainvälistä yhteistyötä ja sopimuksia ja toisaalta muutoksia yksilöiden arkisissa toimintatavoissa. Hyvinvoinnin edellytysten turvaaminen hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden muutoksessa on myös keskeinen haaste. Viime vuosina Suomessa on laadittu useita sektorikohtaisia tai teemakohtaisia kestävä kehityksen strategioita tai ohjelmia. Kaikissa ohjelmissa korostetaan koulutuksen merkitystä ympäristötietoisuuden ja kestävien käytäntöjen kehittämisessä sekä kestäviin arjen valintoihin opastamisessa.

Rooman klubi on nostanut globaaliin yhteiskunnalliseen keskusteluun kasvun rajat ja maapallon kantokyvyn ylittämisen seuraukset. Tiedemiehet ovat rakentaneet malleja maailman tilan, väestön kasvun, aineellisen elintason ja hyvinvoinnin kehityksestä ja osoittaneet nykyisen elämäntavan johtavan romahdukseen. Rooman klubi pohtii vuonna julkaisussaan ”Kasvun rajat – 30 vuotta myöhemmin” (2005), miten globaalit trendit voitaisiin saada kääntymään kestäviksi. He kiteyttävät sanomansa viiteen kykyyn, jotka ovat edellytyksiä kestävyuden vallankumouksen toteuttamiselle: kykyyn visioida hyvä tulevaisuus, kykyyn verkostoitua samaa haluavien kanssa, kykyyn katsoa rehellisesti todellisuutta, kykyyn oppia ja kykyyn rakastaa eli välittää ympäristön ja ihmisten tulevaisuudesta. Näiden kykyjen kehittäminen nähdään koulutuksen tehtävänä.

Opettajalehden numerossa 40 (4.12.2009) Hannu Laaksola kuvaa pääkirjoituksessa ilmastonmuutosta nykypäivän lasten ja nuorten ydinpommiksi. Hänen mukaansa aiheen käsittely projektien ja teemapäivien muodossa jää pinnalliseksi ja voi pahimmillaan vain lisätä asian pelottavuutta. Siksi ilmasto-opetusta oli läpäisyperiaatteella oltava kaikissa oppiaineissa ja opettajien on myös omalla esimerkillään näytettävä tietä työssään ja yksityishenkilönä. ”Vaikka opettajille on tarjolla monenlaista koulutusta ja opetusmateriaalia ilmastonmuutoksesta, yhteiskunnan on kuitenkin näytettävä kouluille ja opettajille selkeä suunta, miten niiden on toimittava ilmastonmuutokasvatuksessa”, hän viestittää.

Hyvinvoinnin edellytysten laajempi käsittely ja hyvinvoinnin epätasainen jakautuminen ovat keskusteluissa monelta näkökulmalta esillä. Fyysinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi, sosiaalinen pääoma ja syrjäytymisen ehkäisy ovat keskeisessä asemassa koulukeskusteluissa. Vastuun jakautumisesta ja hyvinvointinäkökulman laajentamistarpeesta puhutaan.

Ympäristöjärjestöt viestittävät, että ihmiskunta on vaarantamassa aineellisen ja henkisen kulttuurinsa perustan tuhoamalla elinympäristöään kiihtyvällä vauhdilla. Kestävän elämäntavan tulee olla keskeisenä lähtökohtana kaikessa opetuksessa ja toiminnassa, mikäli elämän maapallolla halutaan jatkuvan. Kansalaisilla tulee olla laajat valmiudet kehittää kestäviä toimintatapoja, ottaa kantaa ristiriitaisiin esityksiin ja osallistua kestävä tulevaisuuden rakentamiseen elämänsä eri rooleissa ja tilanteissa.

Loppupäätelmiä

Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta – aihekokonaisuuden tavoitteet ja sisällöt ovat sisältyneet koko peruskoulun ajan aihekokonaisuuksiin tai läpäisyperiaatteella opetettaviin teemoihin. Teeman ajankohtaisuus on nyt keskeisempi kuin koskaan. Vastuu kestävästä tulevaisuudesta on keskeinen globaali haaste, joka konkretisoituu arkisissa toimissa yksilö- ja yhteisötasolla.

Vastuu ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta on sateenkaari monille aihekokonaisuuksille. Koulutusta koskevista kestävästä kehityksen strategioista koulutuksen visiona on kestävä elämäntapa kestävässä yhteiskunnassa. Kestävyys sisältää ekologisen, taloudellisen, kulttuurisen ja sosiaalisen ulottuvuuden. Kestäviä ratkaisuja etsitään pohtimalla samanaikaisesti näitä neljää ulottuvuutta.

Hallitusohjelma ja Kansallinen kestävä kehityksen strategia sekä sektorikohtaiset ohjelmat velvoittavat valtionhallintoa ja kannustavat kunnanhallintoa tekemään omaa toimintaansa koskevat kestävä kehityksen ohjelmat, joissa etsitään kestävämpiä toimintatapoja ja sitoudutaan niihin. Yrityksillä on omat ympäristöohjelmansa tai kestävä kehityksen ohjelmansa. Kouluilla on sama tehtävä. Moniammatillinen yhteistyö koulussa ja yhteistyö koulun ulkopuolisten tahojen kanssa mahdollistaa asiantuntemuksen jakamisen ja yhdessä kehittämisen. Luonnonympäristö ja yhteiskunta oppimisympäristönä antavat kokemusta siitä, että koulu on osa yhteiskuntaa ja aktiivinen osallisuus on mahdollista jo lapsena ja nuorena.

Opetuksen lisäksi koulun toimintakulttuuri on ratkaisevassa asemassa opittaessa vastuuta ympäristöstä, hyvinvoinnista ja kestävästä tulevaisuudesta. Vastuullisuutta opitaan hoitamalla vastuullisia tehtäviä yksin ja yhdessä. Tämän tulisi olla luonteva osa oppimista ja sille pitäisi olla aikaa. Tämä on keskeistä pohdittaessa uutta tuntijakoa, laadittaessa opetussuunnitelman perusteita ja kehitettäessä johdon ja opettajien koulutusta.

Lähteet

Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II, Oppiaineiden opetussuunnitelmat (1970). Komiteamietintö 1970: A5. Helsinki

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. Kouluhallitus. Helsinki

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Opetushallitus. Helsinki

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. Helsinki

Kestävän kehityksen edistäminen koulutuksessa. Baltic 21E –ohjelman toimeenpano sekä kansallinen strategia YK:n kestävästä kehityksestä edistävän koulutuksen vuosikymmentä (2005 – 2014) varten. Opetusministeriön muistio 2006:6.

Kestävää kehitystä edistävän kasvatuksen ja koulutuksen strategia ja sen toimeenpanosuunnitelma vuosille 2006-2014. Suomen kestävästä kehityksestä toimikunnan koulutusjaosto. 2006

Kohti kestäviä valintoja – Kansallisesti ja globaalisti kestävä Suomi. Kansallinen kestävästä kehityksestä strategia. Suomen kestävästä kehityksestä toimikunta. Valtioneuvosto. 2006

Aineslahti, Mervi (2009). Matka koulun kestävästä kehityksestä maisemassa. Helsingin yliopiston käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 295.

Laaksola, Hannu (2009). Ilmasto-opetus ei hoidu pätkähankkeilla. Opettaja-lehden numero 49 pääkirjoitus.

Lamminen, Hanna (2007). Kestävän kehityksen kasvatusta Kokkolan perusopetuksessa. Opinnäytetyö. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Meadows Donella, Randers Jorgen & Meadows Dennis (2005). Kasvun rajat – 30 vuotta myöhemmin.

Salmio, Kaija (2008). Miksi jää sulaa? Ympäristö- ja luonnontiedon oppimistulosten arviointi. Opetushallitus.

Susiluoma, Saara (2008). Ympäristökasvatuskysely perusopetuksen kouluille, lukioille ja kuntiin.